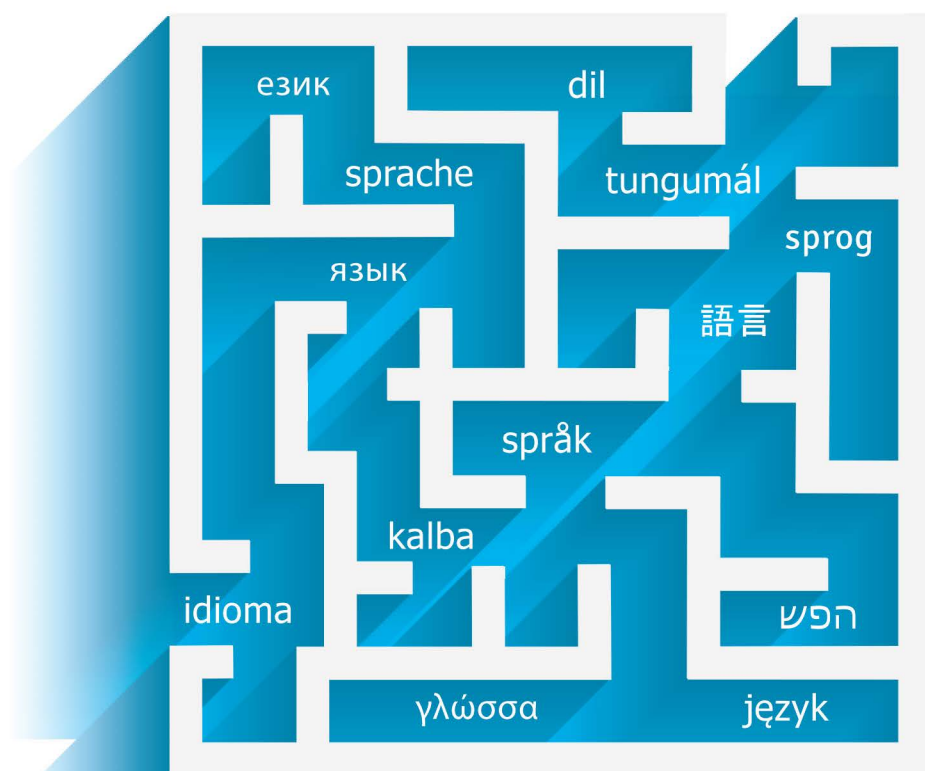

W POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI JĘZYKOWEJ

Redakcja naukowa
Anna Hau i Olena Yegorova

Tom IV

W POSZUKIWANIU
TOŻSAMOŚCI JĘZYKOWEJ

Tom IV

W POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI JĘZYKOWEJ

Redakcja naukowa
Anna Hau i Olena Yegorova

Tom IV

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2018

Recenzenci

dr hab. Halina Chodurska, emer. prof. UP w Krakowie
prof. zw. dr hab. Tetyana Kosmeda, UAM w Poznaniu
dr hab. Danuta Stanulewicz-Skrzypiec, prof. UG
prof. zw. dr hab. Marian Szczodrowski, emer., UG

Redaktor Wydawnictwa
Justyna Widzicka

Korekta tekstów w języku angielskim
Iryna Antonenko

Projekt okładki i stron tytułowych
Filip Sendal

Skład i łamanie
Mariusz Szewczyk

Publikacja sfinansowana ze środków Międzynarodowej Konferencji Naukowej
„W poszukiwaniu tożsamości językowej”, z działalności statutowej
Wydziału Filologicznego i Katedry Pragmatyki Komunikacji i Akwizycji Języka
w Instytucie Rusycystyki i Studiów Wschodnich Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-693-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

SPIS TREŚCI

SŁOWO WSTĘPNE	7
ROZDZIAŁ I TOŻSAMOŚĆ W JĘZYKU I KULTURZE ГЛАВА I ИДЕНТИЧНОСТЬ В ЯЗЫКЕ И КУЛЬТУРЕ	
Krzysztof Świrko, Ildikó Kozak O SPOSOBACH KONCEPTUALIZACJI POLSKIEJ NAZWY MIESIĄCA MAJ W PORÓWNANIU Z WĘGIERSKĄ NAZWĄ MÁJUS	13
Izabela Bawej KOLOROWE CHOROBY W POLSKIM I NIEMIECKIM JĘZYKOWYM OBRAZIE ŚWIATA	27
Татьяна Сироткина ПРОБЛЕМЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЭТНОНИМИИ	43
Карине Арустамян МИФОЛОГИЧЕСКИЕ И РЕЛИГИОЗНЫЕ ПАРАЛЛЕЛИ В АРМЯНСКИХ ПАХОТНЫХ ПЕСНЯХ	53
Izabela Dłużyk РУССКИЕ НАРОДНЫЕ ВОЛШЕБНЫЕ СКАЗКИ КАК ИСТОЧНИК ТРАДИЦИОННЫХ ЦЕННОСТЕЙ РУССКОЙ КУЛЬТУРЫ	63
ROZDZIAŁ II TOŻSAMOŚĆ W OPRACOWANIACH LEKSYKOGRAFICZNYCH ГЛАВА II ИДЕНТИЧНОСТЬ В ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ РАЗРАБОТКАХ	
Olga Lesicka ZAROŻYCZENIA JĘZYKOWE – NIEBEZPIECZEŃSTWO UNIFIKACJI CZY IMPULS DO ROZWOJU WSPÓŁCZESNYCH JĘZYKÓW NARODOWYCH?	75
Елизавета Пурицкая СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА МНОГОЗНАЧНОГО СЛОВА В СЛОВАРЕ «ЛЕКСИКА РУССКОГО ЯЗЫКА С ПРАГМАТИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ В СЕМАНТИКЕ»	85
Елена Кузьмина ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМЫ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ (СЕМАНТИЧЕСКИЙ И ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ)	95

ROZDZIAŁ III
TOŻSAMOŚĆ W LITERATURZE I TŁUMACZENIU
ГЛАВА III

ИДЕНТИЧНОСТЬ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И ПЕРЕВОДЕ

Magdalena Roguska	
JEDZENIE A TOŻSAMOŚĆ: STRATEGIE KONSTRUOWANIA TOŻSAMOŚCI W TWÓRCZOŚCI PISAREK I PISARZY TRANSKULTUROWYCH O KORZENIACH WĘGIERSKICH	107
Zoltán Németh	
PROWOKACJA LITERATURY MNIEJSZOŚCIOWEJ	117
Natalia Sanżarewska-Chmiel	
ВАСИЛИЙ ЩУРАТ: ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНОЙ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ	125
Monika Witt	
DIE ROLLE DER KINDER- UND JUGENDLITERATUR IN DER IDENTITÄTSENTWICKLUNG UND IN DER EMANZIPATION . . .	137
Ирина Фадеева	
ПОЛЬСКИЙ СЛЕД В ЛИТЕРАТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ПРИМОРСКОГО КРАЯ	145
Zhannat Yermekova	
REFLECTION OF THE POLYCULTURAL WORLD IN THE LITERARY TEXTS OF THE TRANSLINGUAL WRITER: THE USE OF FIGURATIVE LANGUAGE BY ASLAN ZHAKSYLYKOV . . .	153
NOTY O AUTORACH	167

SŁOWO WSTĘPNE

W poszukiwaniu tożsamości językowej IV to kolejny tom cyklu monografii, których tematyka oscyluje wokół szerokiego zakresu zagadnień związanych z językową egzemplifikacją samoświadomości jednostki, stanowiących bogate źródło inspiracji dla interdyscyplinarnych dyskusji i badań naukowych.

Tożsamość jako pojęcie wielowymiarowe, wyrażające rozumienie siebie jako części składowej danego społeczeństwa oraz kultury, manifestuje się za pomocą różnorodnych środków, wśród których jednym z istotniejszych okazuje się być język. Jest on czynnikiem determinującym myślenie, jest narzędziem komunikowania sądów, emocji, wrażeń, które stanowią oś dla kształtowania się poczucia tożsamości – zarówno indywidualnej, jak i zbiorowej. Wynika to z faktu, że język, który towarzyszy człowiekowi od urodzenia, kształtuje sposoby postrzegania przez niego świata zewnętrznego oraz rozumienia samego siebie, stając się tym samym sposobem pojmowania i definiowania obrazów i modeli tożsamości.

Spojrzenie na tożsamość jako pojęcie oznaczające proces, który jest związany z działaniami symbolicznymi, pozwala dostrzec znaczenie dla owego procesu zarówno postrzegania i interpretacji świata, jak też interakcji i komunikacji między jednostką i społeczeństwem. Te różnorodne sposoby zachowania oparte na wykorzystaniu systemu językowego stanowią interesujący obszar badawczy.

Przyjmując perspektywę pragmatyczną w badaniu tożsamości językowej, musimy się odwołać do zagadnień funkcjonowania jednostki w ramach określonej, deklarowanej narodowości, posiadanego obywatelstwa, ale też pochodzenia etnicznego. Tożsamość bowiem, będąca uniwersalną ludzką potrzebą samookreślenia, pozwala na uświadomienie jednostce, kim jest jako podmiot oraz jako element większej całości – społeczeństwa.

Problematyka powyższa stanowi oś spajającą monografię, w której znalazły się teksty dotyczące zagadnień tożsamości w języku i kulturze, w opracowaniach leksykograficznych, a także literaturze i przekładzie.

Pierwszy rozdział monografii zawiera pięć tekstów poświęconych szerokiej problematyce tożsamości w języku i kulturze, rozpatrywanej w kontekście lingwistycznych koncepcji językowego obrazu świata. Krzysztof Świrko wraz z Ildikó Kozak omawiają sposoby konceptualizacji polskiej nazwy miesiąca *maj* i węgierskiej nazwy *május*. Autorzy przedstawiają analizę porównawczą polskich i węgierskich danych językowych odnoszących się do wybranych nazw. Na podstawie przeprowadzonej analizy i zaobserwowanych podobieństw proponują wspólny model definicyjny dla obu jednostek oparty na dziesięciu wyróżnionych przez nich kategoriach, wskazujących na określone aspekty piątego miesiąca roku kalendarzowego.

Koncepcja językowego obrazu świata stanowi teoretyczną podstawę również kolejnego artykułu, autorstwa Izabeli Bawej, która przygląda się specyficznemu, bardzo interesującemu polu semantycznemu nazw chorób i dolegliwości z komponentem kolorystycznym w dwóch językach: polskim i niemieckim. Analizując materiał źródłowy zawarty w słownikach dwujęzycznych, w tym specjalistycznych, Autorka charakteryzuje nazwy chorób zawierających leksem barwy wraz z utrwalonym w nich językowym obrazem rzeczywistości pozajęzykowej, co pozwala się przyrzeć sposobom kategoryzowania, wartościowania, myślenia o świecie przedstawicieli dwóch kultur, dwóch systemów językowych. Z kolei Tatiana Sirotkina podejmuje niezmiernie ciekawy temat tożsamości narodowej w kontekście etnonimii. Materiał badawczy stanowią dla niej etnonimy funkcjonujące w języku mieszkańców Kraju Permskiego, które analizuje w ramach następujących kategorii: język, kultura materialna, wiara, wygląd zewnętrzny i kilku innych (np. koncept, stereotyp). Specyficzny językowy obraz świata ormiańskich oraczy opisuje w swoim artykule Karine Arustamian. Na podstawie badań tekstów pieśni Autorka wykazuje, że obraz ten jest w wielu miejscach podobny do obrazów funkcjonujących w folklorze innych narodów, tradycyjnie zajmujących się rolnictwem (np. Słowian, Irańczyków, Kurdów Jazydzkich, Gruzinów itp.), podkreśla również związek tekstów owych pieśni z europejską chrześcijańską tradycją literacką. Do podobnych, folklorystycznych źródeł sięga Izabela Dłużyk, dla której materiałem badawczym są teksty rosyjskich bajek ludowych. Odwołując się do tradycyjnych wartości kultury rosyjskiej, wskazuje ich wpływ na budowanie językowego obrazu świata, a w konsekwencji kształtowanie tożsamości przedstawicieli określonego narodu.

Tematyka drugiego obszaru badawczego oscyluje wokół zagadnień tożsamości w opracowaniach leksykograficznych. W rozdziale tym znajdujemy tekst Olgi Lesickiej poświęcony zapożyczeniom językowym. Autorka, przyglądając się zjawiskom towarzyszącym procesom związanym z zapożyczeniami anglojęzycznymi w językach polskim i rosyjskim, stara się odpowiedzieć na pytanie dotyczące specyfiki ich wzajemnego oddziaływania. Na podstawie analizy danych językowych wysuwa wnioski, że ma ono raczej pozytywny charakter, ukazuje elastyczność języków oraz jest impulsem do ich wielostronnego rozwoju. Jelizawieta Purickaja z kolei przedstawia założenia eksperymentalnego projektu leksykograficznego, polegającego na opracowaniu słownika leksyki języka rosyjskiego z komponentem pragmatycznym w semantyce. Autorka zauważa, że zarówno tezaurs, jak i leksykon są dobrze opracowane w różnorodnych słownikach opisowych i semantycznych, natomiast brakuje takich opracowań w odniesieniu do elementu pragmatycznego, a jest on jednym z istotnych czynników wpływających na funkcjonowanie znaków językowych. Przytaczając i analizując w tekście konkretne przykłady, wykazuje potrzebę opracowania tytułowego słownika. Kontynuację rozważań problematyki współzależności tożsamości i języka stanowi tekst Jeleny Kuźminy badającej zjawisko internacjonalizmów we współczesnym języku rosyjskim. Autorka zwraca uwagę na procesy ich transformacji w ramach języka narodowego egzemplifikujące współzależność z tożsamością językową danej narodowości.

Trzecia część monografii prezentuje różnorodne ujęcia zagadnienia tożsamości w literaturze. W pierwszym artykule Magdalena Roguska podejmuje problematykę tożsamości w twórczości pisarek i pisarzy transkulturowych, w intrygującym kontekście jedzenia, które jako czynność codzienna odgrywa ważną rolę w procesach konstruowania tożsamości członków określonych wspólnot. Autorka, analizując motywy kulinarne w utworach Krzysztofa Vargi, Melindy Nadj Abonji, Agoty Kristof i Viviane Chocas, ukazuje znaczenie jedzenia jako elementu kultury, a zatem jednego z czynników wpływających na kształtowanie tożsamości. Z kolei Zoltán Németh, przedstawiając problematykę funkcjonowania terminu „literatura mniejszościowa”, przygląda się w różnych kontekstach związkom literatury i mniejszości narodowych. Autor zwraca uwagę, że nie tyle język pisarzy, co właśnie ich tożsamość jest ważnym czynnikiem decydującym o przynależności do określonej mniejszości. Tezę tę potwierdza w swoim tekście Natalia Sanżarewska-Chmiel, która podejmuje temat narodowej samoidentyfikacji Wasyla Szczurata, przedstawiciela ukraińskiego środowiska naukowego i literackiego, aktywnego działacza na rzecz rozwoju polsko-ukraińskich relacji kulturalnych. Autorka, analizując biografię uczonego, wskazuje na wiele niejednoznaczności co do jego narodowej tożsamości, a także na rolę świadomego wyboru przez niego narodowości ukraińskiej. Nieco inny kontekst znajdujemy w artykule Moniki Witt, przedstawiającej rozważania na temat wpływu literatury, w szczególności dziecięcej oraz młodzieżowej, na kształtowanie się tożsamości jednostki. Analiza różnych koncepcji związanych z dydaktyką literatury w nauczaniu języka, i to zarówno języka ojczystego, obcego, jak i języka mniejszości narodowych, pozwoliła Autorce na ukazanie ścisłego związku tożsamości z kulturą oraz komunikacją, co znajduje odzwierciedlenie w praktyce szkolnej. Irina Fadiejewa, badając ślady polskie w literaturze Kraju Nadmorskiego w Dalekowschodnim Okręgu Federalnym, również podkreśla zależność tożsamości i kultury. Autorka analizuje utwory Stanisława Salińskiego, Antoniego Ossendowskiego i Viktorii Jankowskiej, w twórczości tych pisarzy ukazując wpływ ich polskich korzeni narodowych na percepcję otaczającej rzeczywistości. Podobna problematyka jest poruszana w ostatnim tekście monografii, w którym Żannat Jermiekowa bada sposoby postrzegania i opisu świata w utworach Asłana Żaksyłykowa, rosyjskojęzycznego twórcy dorastającego w wielokulturowym Kazachstanie. Na podstawie analizy Autorka wysnuwa wniosek, że świadomość własnej tożsamości kształtuje się pod wpływem wartości kultury, zarówno rodzinnej, jak i otaczającej jednostkę, co stanowi podstawę do niestereotypowego postrzegania, rozumienia i akceptacji innych kultur.

Z pewnością zawarte w proponowanej monografii teksty nie wyczerpują szerokiej problematyki związanej z badaniami i poszukiwaniami odpowiedzi na pytania o tożsamość językową jednostek i całych narodów. Mamy jednak nadzieję, że staną się przyczynkiem do dalszych naukowych poszukiwań i analiz, nie tylko dla naukowców, ale również studentów, doktorantów i wszystkich zainteresowanych tematyką tożsamości. Pragniemy też w tym miejscu podziękować wszystkim osobom, bez których powstanie publikacji byłoby niemożliwe. W szczególny sposób dziękujemy szanownym recenzentom Pani Profesor Halinie Chodurskiej,

Pani Profesor Tatianie Kosmedzie, Pani Profesor Danucie Stanulewicz-Skrzypiec i Panu Profesorowi Marianowi Szczodrowskiemu. Niewątpliwie ich praca, wszelkie uwagi i sugestie mają swoje odzwierciedlenie w ostatecznym kształcie i poziomie naukowym publikacji. Wyrażamy również nadzieję na przychylne przyjęcie jej przez grono czytelników.

*Anna Hau
Olena Yegorova*

ROZDZIAŁ I
TOŻSAMOŚĆ W JĘZYKU I KULTURZE

ГЛАВА I
ИДЕНТИЧНОСТЬ В ЯЗЫКЕ И КУЛЬТУРЕ

Krzysztof Świrko
Ildikó Kozak
Uniwersytet Warszawski

O SPOSOBACH KONCEPTUALIZACJI POLSKIEJ NAZWY MIESIĄCA MAJ W PORÓWNANIU Z WĘGIERSKĄ NAZWĄ MÁJUS

ON THE WAYS OF CONCEPTUALIZING THE POLISH WORD MAJ
COMPARED TO THE HUNGARIAN WORD MÁJUS

Key words: Polish language, Hungarian language, may, month names, definitional model, linguistic worldview, category

Abstract

The article is devoted to the ways of conceptualizing the Polish word *maj* on the basis of comparison with Hungarian. The theoretical basis of the deliberation is the concept of the linguistic worldview developed by such researches as J. Bartmiński, R. Tokarski, W. Chlebda. The result of the performed analysis is to determine the common and distinguishable elements in the case of linguistic images of *maj* in both Polish and Hungarian and to propose a common model of conceptualizing the words *maj* and *május*.

1. Cele i podstawy metodologiczne

Badanie sposobów konceptualizacji nazw miesięcy w różnych językach może powiedzieć wiele o zwyczajach i doświadczeniach danego narodu, a także o jego spojrzeniu na otaczający świat.

Za przykład niech posłużą dane przytaczane przez Mariana Adamusa w pracy *Eskimosi. Kultura – język – folklor*, który podaje, że w dialekcie północno-grenlandzkim (1), w dialekcie Indian Athapasko (2) i w języku Eskimosów mówiących dialektem ungawskim w Kanadzie i uczących się angielskiego (3) piąty miesiąc

roku kalendarzowego nazywa się odpowiednio: (1) ‘ptactwo powraca’; (2) ‘ptaki składają jaja’; (3) maï (May) (Adamus 1989: 78). Celem niniejszego artykułu jest ujawnienie treści, jakie użytkownicy polszczyzny łączą z nazwą *maj*. Będziemy dążyli do tego poprzez badanie sposobów konceptualizacji danej jednostki, co pozwoli nam wskazać elementy semantyczne – kategorie (rozumiane jako zespoły sądów zdających sprawę z cech przedmiotu hasłowego i składające się na jego eksplikację), z jakich jest zbudowany odpowiedni językowy fragment świata. W analogiczny sposób zbadamy węgierską jednostkę *május*. Zakładamy, że analiza komparatystyczna pozwoli wskazać elementy wspólne w sposobie konceptualizacji danych nazw, jak również ujawni istnienie określonych różnic.

Wybór jednostki *maj* jako głównego obiektu analizy nie jest przypadkowy: nie była ona dotychczas poddawana badaniom zmierzającym do wykrycia sposobów jej konceptualizacji, i co ważniejsze zajmuje ona naszym zdaniem szczególne miejsce wśród innych polskich nazw miesięcy. Związane jest to po pierwsze z określonymi wydarzeniami w historii Polski, które miały miejsce w danym miesiącu, po drugie – ze statusem maja w roku liturgicznym Kościoła katolickiego, po trzecie – z wyjątkowym pięknem świata „majowej” przyrody.

Przypuszczamy, że trzy wskazane czynniki wpłynęły na istnienie rozbudowanego językowego obrazu maja w polszczyźnie.

Wynikiem przeprowadzonej analizy będzie propozycja modeli definicyjnych nazw *maj* i *május*, które w założeniu można będzie wykorzystać przy konstruowaniu definicji kognitywnych wskazanych jednostek, a także innych jednostek należących do pola semantycznego ‘nazwy miesięcy’.

Ze względu na ograniczenia edytorskie nie będziemy w ramach artykułu podejmować kwestii konotacji badanych leksemów.

Podstawą teoretyczną artykułu jest koncepcja językowego obrazu świata (JOS), rozwijana w Polsce przez takich badaczy jak Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Wojciech Chlebda i inni. Badania JOS, należące do nurtu językoznawstwa kognitywnego, mają na celu odtworzenie sposobu rozumienia znaczeń wyrażen językowych przez mówiących. Jeżeli badania takie mają charakter porównawczy, to powinny, jak zaznacza Krystyna Waszakowa, „zdać przede wszystkim sprawę ze zróżnicowań w sposobach ujmowania świata [...] w zestawianych językach” (Waszakowa 2009: 50). W przypadku tak określonego celu szczególnie „pożyteczne” jest ukazanie możliwych aspektów (nazywanych kategoriami) badanych pojęć (Waszakowa 2009: 55). Cel, jaki stawiamy przed sobą w ramach niniejszego artykułu, w pełni odpowiada przytoczonym powyżej postulatom Waszakowej.

2. Baza materiałowa. Sposób prezentacji materiału

W ramach niniejszego artykułu analizie porównawczej zostaną poddane polskie i węgierskie dane językowe odnoszące się do nazw *maj* i *május*. W pierwszej kolejności będą to dane etymologiczne i definicje słownikowe obu jednostek, a także

takie dane systemowe jak: derywaty, kolokacje, synonimy, wyrazy bliskoznaczne i frazemy. Materiałem egzemplifikacyjnym będą ponadto wyekscerpowane użycia tekstowe, których niewielką część, ze względu na ograniczenia edytorskie, prezentujemy w artykule. W pojedynczych przypadkach przywołujemy tytuły powszechnie znanych wśród Węgrów obrazów i filmów.

Zebrany materiał językowy będzie prezentowany i analizowany ze względu na aspekty/cechy maja wskazywane lub presuponowane przez język.

3. Etymologia

Dane etymologiczne mówiące, jak zaznaczają badacze, przede wszystkim o stanie minionym (por. Grzegorzczukowa 1999: 44) mogą naszym zdaniem rzucić pewne światło na językowy obraz interesującego nas miesiąca.

Aleksander Brückner jest zdania, że nazwa *maj* sięga swoimi korzeniami łacińskiej jednostki *majus* (SEJP 1927: 318), która z kolei pochodzi od imienia italskiej bogini przyrody Mai (Maiesty) (PSWP, t. 20, 1999: 120). Z kolei Andrzej Bańkowski uważa taką etymologię za nieuzasadnioną i wyraża pogląd o niejasnym pochodzeniu danego słowa (ESJP, t. 2, 2000: 124).

Zdaniem Gabora Zaicza węgierska nazwa *május* pochodzi od łacińskiego *deus maius*, tzn. większy bóg, którym to mianem określano Jupitera. Oznaczałoby to istnienie związku pomiędzy węgierskim *május* i łacińskim *magnus* (duży), którego stopień wyższy ma właśnie formę *maius* (ESz 2006: 456).

Wydawałoby się, że przytoczone dane etymologiczne nie są relewantne w odniesieniu do tematu naszego artykułu. Jest bowiem oczywiste, że tzw. przeciętny użytkownik języka polskiego nie posiada wiedzy pozwalającej wiązać badaną nazwę z imieniem starorzymskiej bogini, a co za tym idzie forma wewnętrzna danego słowa jest dla niego nieczytelna. Warto jednak zadać pytanie, dlaczego spośród dwunastu miesięcy tylko maj i marzec, którym nie będziemy się tu zajmować, nie doczekały się w polszczyźnie rodzimych nazw. Stanisław Dubisz wyraża opinię, że utrwaleniu nazwy *maj* z jednej strony sprzyjała postać wyrazistej antycznej „patronki” tego miesiąca – Mai, z drugiej zaś jej znaczeniowy związek z dokonującymi się wtedy zmianami przyrody – tj. jej bujnym rozwojem. Do przyjęcia takiej interpretacji skłania to, że wszystkie pozostałe nazwy miesięcy etymologicznie nawiązują do opisu przemian natury, charakterystycznych dla niej zjawisk i czynności wykonywanych przez człowieka w danym czasie (Dubisz 2002: 121). Wszystko to pozwala przypuszczać, że u podstaw onomazjologicznych staropolskiego zapożyczenia *maj* leżał czytelny (na początku funkcjonowania danej nazwy w języku polskim) związek (poprzez imię bogini Mai) z bujnym rozwojem świata przyrody. To natomiast wskazuje na ważną rolę aspektu przyrodniczego w przypadku danej jednostki.

4. Nazwy *maj* i *május* w świetle danych słownikowych i użycy tekstowych

Analiza zebranego materiału pozwala nam wskazać kategorie, z których są zbudowane w języku polskim i węgierskim fragmenty rzeczywistości określane za pomocą badanych jednostek. Do kategorii tych należą:

4.1. Kategoria nadrzędna

Maj jest konceptualizowany w języku polskim jako ‘wiosenny miesiąc’. Ze względu na oczywisty charakter tego rodzaju kategoryzacji nie decydujemy się na prezentację w tym miejscu odpowiedniego materiału językowego.

W języku węgierskim sytuacja wygląda podobnie, jednakże obserwujemy tu różnicę związaną z funkcjonowaniem jednostki *tavasutó* (dosł. *końcówka wiosny*) będącej synonimem słowa *május*.

4.2. Charakterystyka wstępna: ogólne piękno

Jednostka *maj* jest konceptualizowana jako miesiąc zachwycający swoim pięknem: *W maju jak w maju / gaju* – mówi stare przysłowie (PSWP, t. 20, 1999: 120). Na piękno maja wskazuje derywat *maić*, będący jednostką bliskoznaczną do *stroić*, *upiększać*, *ukwiecać* (PSWP, t. 20, 1999: 120). Podobnie jest w tekstach literackich: *Ty maju, ty maju, ty wiosno!* – pisze Henryk Sienkiewicz (SS 1990: 601); *Niema ładniej w żadnym kraju, / Jak w tej mojej wsi o maju* – czytamy w wierszu Kazimierza Laskowskiego *Maj* (Lorentowicz 1991: 78–79), i przede wszystkim w dziesiątkach tekstów kultury masowej, np. *Kusi maj – młody raj!!! / [...] Maj!!! Boski maj!!!* – śpiewa Golec uOrkiestra w utworze *Młody maj* (www.tekstowo.pl).

Podobnie jest w języku węgierskim, na co wskazuje następująca informacja słownikowa: *A május a legszebb hónap* (dosł. *Maj jest najpiękniejszym miesiącem*) (ÉSz, t. 1, 2007: 1025), a także wiele utworów poetyckich, np. wiersz Lőrinca Szabó *A fákhöz, a költőkhöz*.

4.3. Pogoda

Nazwa *maj* łączona jest z określonymi zjawiskami pogodowymi. Wśród nich na pierwsze miejsce wysuwa się wiosenny deszcz: *ciepły majowy deszcz* (MSJPS 1994: 413); *Deszczyk majowy i lzy panny młodej niedługotrwałe* (Świrko 1990: 110); *Gdy w maju plucha, w czerwcu posucha* (PSWP, t. 20, 1999: 120); i wiosenna burza (przykłady w części poświęconej pracom polowym). Ponadto dane językowe mówią o tym, że maj bywa miesiącem chłodnym: *Chłodny maj – dobry urodzaj* (PSWP, t. 20, 1999: 120). W okresie tym zdarzają się także przymrozki. Dotyczy to w szczególności dni od 10 do 15 maja, określanych jako *trzej ogrodnicy i zimna*

Zośka. Motyw zimnego maja pojawia się w piosence zespołu Maanam: *Jest mi bardzo, bardzo źle / Zimny kraj, zimny maj* (www.radiowawa.pl). Natomiast śnieg w maju jest zjawiskiem anomalnym: *Bywa i śnieg w maju* (przysłowie) (PSWP, t. 20, 1999: 120).

Równie często maj jest konceptualizowany jako okres pięknej pogody, np.: *majowe słońce* (PSWP, t. 20, 1999: 129); *Po niestatecznym marcu świat się cieszy majem* (przysłowie) (PSWP, t. 20, 1999: 120). Natomiast o nagłych zmianach majowej pogody mówi frazem: *Zamienił się maj w marzec* (PSWP, t. 20, 1999: 120).

Dane systemowe języka węgierskiego wskazują w przypadku maja na takie zjawiska atmosferyczne jak wiosenny deszcz, burza i przymrozki: *Májusi eső aranyat ér* (MSzKSz 2003: 160); *májusi vihar* (OMT 2013: 1043); *májusi fagyok* (MÉK 1972: 337); *fagyosszentek* (SWP 1968: 324). Z kolei teksty literackie mówią zarówno o deszczu, mgłę, burzach, zimnie i błocie, jak i o pięknej, słonecznej pogodzie. Do najbardziej znanych utworów, w których pojawiają się te motywy, należą: *Május* Miklósa Radnótiego, *Májusi köd* Pála Gulyása, *Lassú, májusi eső* Sándora Csoóriego, *Jó május* Gyuli Illyésa, *Májusi zápor után* i *Május* Endre Adyego.

4.4. Świat roślin i zwierząt

Na bujny rozwój świata przyrody w maju wskazują w polszczyźnie liczne derywaty i kolokacje, np.: *maić* – ‘przybierać coś zielonymi gałązkami, liśćmi, kwiatami’; *maisty* – reg. ‘przybrany zielenią; umajony’ (SJP, t. 4, 1963: 377); *majowy* – daw. ‘zielony, pokryty zielenią’ (SJP, t. 4, 1963: 385); *majowa zielen* (MSJPS 2000: 430); *kwiaty, rośliny majowe* (MSJPS 1994: 413). Omawiany motyw odnajdujemy także w reklamie prasowej: *kiedy zielen buchnie majem* (reklama w gazecie metrocafe.pl z dnia 20–22.05.2016) i w literaturze, np. *W rozhuśtanej zieleni maja wyglądało to wszystko jak jakieś zagubione w dżungli świątynie* (Szczerek 2017: 53).

Należy odnotować, że funkcjonują w polszczyźnie nazwy trzech roślin będących kwintesencją majowej przyrody. Są to bez, konwalia i kwitnący kasztanowiec. Nazwa pierwszej z nich pojawia się w związku z majem w wielu utworach poetyckich, np.: *To był maj, / pachniała Saska Kępa / szalonym, zielonym bzem* (www.tekstowo.pl); *I kto przybiegał z bzem / Kiedy maił się maj [...] Tato młody jak maj / I mama wśród bżów* (www.tekstowo.pl).

W przypadku konwalii potwierdzenia odnajdujemy na poziomie leksykograficznym: *konwalia majowa* (PSWP, t. 20, 1999: 129) i *majownik* – ‘konwalia dwulistna’ (SJP, t. 4, 1963: 385). Z kolei o kwitnących kasztanowcach mówią np. słowa piosenki zespołu Golec uOrkiestra: *Maj! Młody maj! / Gdy kasztany kwitną. / Kocham ten kraj!* (www.tekstowo.pl).

W przypadku języka węgierskiego o bujnym rozwoju świata przyrody mówią teksty poetyckie, np. wiersz poety Imre Csanádiego *Májusdicsérő*; teksty popularnych piosenek, np. *Május van* i słowa utworów dla dzieci, np. *Május, május, melegedő, / Kivirul a rét, a mező* (www.zeneszoveg.hu).

Dane języka węgierskiego podobnie jak w przypadku polszczyzny wskazują na konwalię jako typową majową roślinę, co dokonuje się poprzez takie jej nazwy jak: *májusi gyöngyvirág*, *májusivirág* (Rác 2010: 314). Bez w kontekście maja pojawia się natomiast w utworach poetyckich, np. w wierszach Endre Adyego *Hideg május*, Lőrincza Szabó *Májusi orgonaszag* i Zoltána Somlyó *Kié a május*. Należy także odnotować, że bez bywa regionalnie nazywany *májusivirág* (dosł. *majowy kwiat*) (UMT, t. 3, 1992: 960). Motyw kwitnącego kasztanowca odnajdujemy, podobnie jak w przypadku bzu, w poezji, np. w wierszu Miklósa Radnótiego *Május*.

Słowniki ogólne języka polskiego odnotowują tylko jedno połączenie wyrazowe z przymiotnikiem *majowy*, które oznacza zwierzę: *chrabąszcz majowy* (PSWP, t. 20, 1999: 129). Nazwa ta występuje też w przysłowiu: *Dużo chrabąszczów w maju, proso będzie jakby w gaju* (wiarawnature.blogspot.com). Ponadto w przysłowiu *Wesoło w maju, ze słowikiem w gaju* (wiarawnature.blogspot.com) i tekstach poetyckich, np. w wierszu Tadeusza Kubiaka *Majowa piosenka*, maj to czas aktywności słowików. Natomiast w języku węgierskim w kontekstach związanych z majem występuje nie słowik, lecz skowronek, tak jest np. w wierszach Gyuli Reviczkyego *Május* i Gyuli Juhásza *Május ünnepe*.

4.5. Prace polowe / rolnictwo

Maj jest miesiącem, w którym zdecydowana większość wiosennych prac polowych powinna być już zakończona. Wskazują na to polskie i węgierskie przysłowia, np.: *Kto sieje owies w marcu, to zbiera w garncu, a kto w maju, to w jaju*; *Kto sieje groch w marcu, będzie go gotował w garncu, a kto w maju w jaju* (Świrko 1990: 170–172); *Májusban széna legyen a jászolban, te meg ülj a kályhánál* (dosł. *W maju niech siano będzie w stodole, a Ty siedź sobie przy piecu*) (www.tankonyvtar.hu).

Wydaje się także, że to charakterystyczne dla mieszkańca wsi spojrzenie na prace polowe leży u podstaw dwóch rzadko już dziś używanych, ale wciąż jeszcze niezupełnie zapomnianych frazeologizmów: *robotnik majowy / robotnica majowa* – o kimś, kto źle i niedbale pracuje, i *majowy szofer* – niedoświadczony kierowca (PSWP, t. 20, 1999: 129).

Ogromny wpływ na przyszłe zbiory ma majowa pogoda. Mówią o tym liczne polskie przysłowia-wróźby, np.: *Chłodny maj – dobry urodzaj*; *Grzmot w maju sprzyja urodzaju*; *Suchy marzec (kwiecień) mokry maj, będzie żyto jako gaj* (PSWP, t. 20, 1999: 120). Natomiast w przypadku języka węgierskiego odnotowaliśmy tylko dwa przysłowia mówiące o takim wpływie: *Májusi eső aranyat ér* (dosł. *Deszcz majowy daje złoto*) (MSzKSz 2003: 160) i *Május hava hűvössége a gazdának üdvössége* (dosł. *Majowe chłody są błogosławieństwem dla gospodarza*) (jelesnapok.oszk.hu). Wskazany motyw majowego deszczu odnajdujemy ponadto w wyliczance dziecięcej pt. *Május* (www.gyerekdal.hu).

4.6. Rozrywki i wydarzenia cykliczne

Dane języka polskiego wskazują na maj jako okres wyjazdów za miasto. Dokonuje się to w pierwszej kolejności za pomocą jednostki *majówka* – ‘wycieczka za miasto wiosną lub latem’ (MSJP 1993: 366); a także połączeń wyrazowych z tym leksemem i jego derywatów, np.: *urządzać majówkę* (MSJP 1993: 366); *niedzielną majówką* (SłJP, t. 2, 2007: 465); *majówkowicz* – *pot.* uczestnik majówki (SJP, t. 4, 1963: 386). Należy ponadto zauważyć, że po przywróceniu święta Konstytucji 3 maja pojawiło się w polszczyźnie połączenie wyrazowe (*długi*) *weekend majowy* oznaczające wolne dni na początku maja, kiedy to wielu Polaków wyjeżdża na działki, kilkudniowe wycieczki itd.

W języku węgierskim z kolei funkcjonuje jednostka *majális* (MÉK 1972: 857) oznaczająca zabawę na świeżym powietrzu, często z tańcami, występami zespołów ludowych i innymi atrakcjami. Motyw takiej majowej zabawy odnajdujemy w wierszu Miklósa Radnótiego *Majális*, a także na powszechnie znanym wśród Węgrów obrazie Pála Szinyei Mersego pod tym samym tytułem.

Należy również zaznaczyć, że w warunkach węgierskich odpowiednikiem polskiego *długiego weekendu majowego* jest *pünkösdi hosszú hétvége* (tzn. długi weekend z okazji Święta Zesłania Ducha Świętego). Wynika to z tego, że na Węgrzech poniedziałek po wskazanym święcie (zawsze wypadającym w siódmą niedzielę po Wielkanocy) jest dniem wolnym od pracy.

Maj jest w Polsce okresem egzaminów dojrzałości, co znajduje swoje odzwierciedlenie w słownikowych przykładach użycia jednostki *maj*, np. *Matury są w maju* (SłJP, t. 2, 2007: 463). Na Węgrzech sytuacja wygląda inaczej, ponieważ matury organizowane są w maju i czerwcu, a także dla wybranych szkół w październiku i listopadzie. Nie jest więc maj na Węgrzech jedynym miesiącem zdawania egzaminów dojrzałości. To najprawdopodobniej spowodowało, że w językowym obrazie jednostki *május* informacja ta jest nieobecna.

4.7. Święta państwowe i rodzinne. Wydarzenia historyczne. Zwyczaje i przesady

Początek maja w Polsce to kumulacja świąt: 1 maja – Święto Pracy; 2 maja – Święto Flagi, 3 maja – Święto Konstytucji. Na poziomie danych językowych zarówno pierwsze, jak i trzecie z nich posiadają liczne potwierdzenia, np.: *Konstytucja Trzeciego Maja* (PSWP, t. 20, 1999: 120); *Wiwat maj, piękny maj / U Polaków błogi raj* (SOP 2002: 391); *Wiwat Trzeci Maj!* (NSPP 1999: 419); *trzeciomajowy* (sjp.pwn.pl); *Niech się święci Pierwszy Maj!* (NSPP 1999: 419); *akademia pierwszomajowa* (WSU, t. 2 2006: 11). Święto Flagi nie doczekało się jeszcze swojej reprezentacji słownikowej. Odnajdujemy natomiast w pracach leksykograficznych połączenie wyrazowe *przewrót majowy* odnoszące się do zbrojnego zagarnięcia władzy przez Józefa Piłsudskiego w maju 1926 roku (MSJP 1993: 366).

Słowniki węgierskie odnotowują połączenie: *május elseje* (MÉK 1972: 883) – międzynarodowe święto pracy, ważniejsze jednak wydaje się funkcjonowanie powszechnie znanej wśród Węgrów, szczególnie tych, których dzieciństwo

przypadło na okres przed 1989 rokiem, propagandowej piosenki o pierwszym maja pt. *Májusköszöntő*. Motyw ten odnajdujemy też w poezji, np. w wierszach *A május szabad* Endre Adyego i *Május* Józsefa Attili, a także w popularnym filmie z 2001 roku pt. *Csocsó, avagy éljen május elseje!!!*

Do świąt o charakterze rodzinnym, które obchodzone są przez Polaków i Węgrów w maju, należy Dzień Matki: *Raz do roku jest tu raj, / Świat zielony niczym gaj, / Bzów naręcze mamom daj, / Bo to taki miesiąc naj...!* (www.twojecentrum.pl) – czytamy w wierszu Bogusława Kołodziejczaka *Maj*. Różnica polega na tym, że w Polsce jest to zawsze 26 maja, a na Węgrzech pierwsza niedziela tego miesiąca: *Május első vasárnapján van anyák napja* (ÉSz, t. 1, 2007: 1025). Z kolei w przypadku Dnia Dziecka obserwujemy różnicę polegającą na tym, że w Polsce jest to zawsze 1 czerwca, natomiast na Węgrzech ostatnia niedziela maja.

Wśród zebranych przez nas połączeń wyrazowych z jednostką *majowy* znajduje się także takie jak *solenizanci majowi* (USJP, t. 2, 2003: 736). Odnosi się ono do osób obchodzących w interesującym nas miesiącu imieniny. Wśród nich zdecydowanie najbardziej znani to Stanisław (8 maja) i Zofia (15 maja).

Ponadto w myśl dwóch wyekscerpowanych przysłów maj nie jest dobrym czasem na wstępowanie w związek małżeński: *Ślub majowy – grób gotowy* (PSWP, t. 20, 1999: 129), *Majowe stadło – diabłu pocieradło* (www.przedweselnik.pl). Sprzyja natomiast szczęście osobom, które urodzą się w maju: *Kto się w maju urodzi, dobrze mu się powodzi* (PSWP, t. 20, 1999: 120).

4.8. Tradycje ludowe

Swoje miejsce w językowym obrazie maja w polszczyźnie mają tradycje ludowe. Jest to w pierwszej kolejności związane z funkcjonowaniem następującego nie-omawianego dotychczas przez nas znaczenia jednostki *maj* – ‘choinka obnoszona przez dziewczęta wiejskie w drugie święto Wielkanocy lub figura ludzka ze słomy przybrana ziołami i liśćmi, obnoszona lub obwożona przez chłopców wiejskich w Zielone Świątki’ (SJP, t. 4, 1963: 377–378). Na tradycje ludowe wskazują także takie derywaty i połączenia wyrazowe jak np. *maik* – ‘1. obchód powitania wiosny polegający na obnoszeniu po domach przystrojonej gałęzi sosnowej i śpiewaniu tradycyjnych pieśni wiosennych; 2. sama ta gałąź’ (MSJP 1993: 365); *maina* – ‘drzewko ozdobione kolorowymi wstążkami [...] wkopane przez chłopca na Zielone Świątki przed drzwiami domu wybranej dziewczyny’ (SJP, t. 4, 1963: 377–378); *majówka* – ‘jodełka oczyszczona z gałęzi [...] ozdobiona wstążkami, stawiana w niektórych okolicach Polski (np. w powiecie łańcuckim) przez chłopca przed domem dziewczyny, z którą chce się żenić’ (SJP, t. 4, 1963: 386). Należy jednak zaznaczyć, że związek wskazanych w tym miejscu danych językowych z obrazem maja nie jest bezpośredni. Jak czytamy w przytoczonych opisach znaczenia, wymienione artefakty są lub były wykorzystywane np. w drugi dzień Świąt Wielkanocnych, czy też w sytuacji starania się o rękę dziewczyny. Brak więc tu jednoznacznego powiązania z majem, choć potencjalnie jest ono obecne.

Osobowość i tożsamość są pod pewnymi względami jak współrzędne na mapie miasta, nakreślonej przez nasze krzyżujące się ścieżki związków.

Gregory David Roberts

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-693-7